

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ЧИСЕЛЬНОСТІ ВЕЛИКИХ ХИЖАКІВ КАРПАТ В КОНТЕКСТІ ЗАСАД ЛІСІВНИЦТВА НАБЛИЖЕНОГО ДО ПРИРОДИ

Описуються головні причини зміни чисельності великих хижаків в умовах Українських Карпат. Передбачається, що перехід до природоохоронного лісівництва забезпечить оптимальні захисні і кормові властивості біотопів придатних для поширення великих хижаків.

Ключові слова: хижакі, екосистема.

Серед чисельних проблем сучасного мисливського господарства жодна з не є такою суперечливою, як проблема великих хижаків [2-4,9,10]. Дослідження проводилися загальноприйнятими в лісівництві, біології, теріології і мисливствознавстві методами на території Прикарпатського, Гірськокарпатського та Притисенського лісомисливських районів, Прикарпатської й Закарпатської лісомисливських округ, Карпатської лісомисливської області [1-6].

До великих хижаків лісових екосистем Українських Карпат зазвичай відносять чотири види ряду Собакоподібні (Caniformes seu Carnivora Bowdich, 1821), зокрема з родини Ведмежі (Ursidae, G. Fischer, 1817) – ведмедя бурого (Ursus arctos Linnaeus, 1758), з родина Собачі (Canidae G. Fischer, 1817) – вовка (Canis lupus Linnaeus, 1758) і лиса звичайного (Vulpes vulpes Linnaeus, 1758), та один вид з родина Котячі (Felidae, G. Fischer, 1817) – рись звичайну (Lynx [Felis] lynx Linnaeus, 1758) [3].

Найбільшим серед зазначених видів є ведмідь бурий. За останні десятиліття в лісах Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей кількість ведмедів помітно зменшилася до рівня 200–400 особин. Ведмідь типовий мешканець великих лісів. Живе в глухих лісових хащах. Залежно від сезону року міняє своє місцеперебування. Зимувати проводить у факультативній сплячці в барлогу. Індивідуальна територія складає 3–5 тисяч гектарів, хоча окремі особини можуть бродити в радіусі 10–20 км [8]. Активний у сутінках та вночі, але за несприятливої погоди та після пробудження із зимового сну також у продовж дня. Як всеїдний хижак, схильний до рослинної їжі. Частина рослинної їжі у річному раціоні складає 60–75 %, в залежності від її наявності та сезону. За один раз, зазвичай, з'їдає 8–12 кг м'яса. Природних ворогів немає. Може хворіти на сказ. Унаслідок поширення браконьєрства, деградації місць перебування в результаті інтенсивної експлуатації та омолодження лісів і значного рекреаційного навантаження на них, ведмідь став рідкісними й потребує охорони. В Національну комісію з питань Червоної книги України внесено пропозицію і дано наукове обґрунтування необхідності занесення ведмедя бурого до Червоної книги України [3].

Друге місце за розмірами посідає вовк, який частіше виводиться в тих районах чи областях, де, крім численної здобичі у вигляді різних свійських і диких тварин, він ще має цілком сприятливі місцеві природні умови, де вовча родина може безпечно жити і вигодовувати молодяк. Живиться найрізноманітнішою їжею, однак, основа раціону – дикі ратичні (олень, сарна, свиня дика). Вважається що середньодобова потреба у м'ясній їжі, залежно від сезону, складає 4,4–5,9 кг (мінімальна 1,7 кг). В пошуках їжі проходить значні відстані – до 50–60 км, а потривожений – до 100 км за ніч [3,8]. Вовки мандрують у межах своєї мисливської ділянки (100–600 км²). На початок осені сім'я вовків, зазвичай, складається з батьківської пари (домінантні особини), 3–6 прибулих, 1–3 переярків [3,8,9]. Інколи до такої сімейної ватаги долучається один не однокровний “чужак”. Вважається, що близько 95 % популяції вовка упродовж року живе у ватагах (зграях), решта – самітники. Пересічна величина вовчої ватаги – 4–9 особин [3,8,9]. До зміни величини ватаги призводить висока смертність у наслідок дії абіотичних (кліматичних), біотичних (сутічки між членами різних зграй, захворювання) та антропогенних (полювання, браконьєрство) чинників. Вовк може завдавати значних збитків тваринництву і мисливству. Природних ворогів немає і гине від старості. В ряді країн Європи вовка взято під охорону [3,8,9]. Головним чинником дестабілізації популяції вовка вважаються – фрагментація середовища, спричинена швидким розвитком дорожньо-транспортної інфраструктури, забудовою і шкідливими інвестиціями. У 2003 р. Міжнародна конференція „Вовки в Карпатах” (Польща) звернулася до урядів Польщі, Румунії, Словаччини Чехії і України з відозвою розпочати спільну роботу спрямовану на охорону карпатської популяції вовка – виду включеного до Бернської Конвенції [3].

Лис звичайний – хижак середніх розмірів. Зустрічається в суцільних лісових масивах, у перелісках, у гірських районах, де піднімається до субальпійської смуги. У норі живе переважно під час виведення молодяку, а здебільшого, в теплі сонячні дні, проводить час на поверхні землі, відпочиваючи у затішних місцях після нічних мандрівок. Незважаючи на високу смертність молодяку річний приріст популяції може становити 130–240 % весняної чисельності, що значною мірою залежить від погодних умов року і чисельності мишоподібних гризунів. Як і умови перебування, їжа лиса також різноманітна. Він поїдає різних ссавців, починаючи від зайців і закінчуючи дрібними мідіцеподібними. Особливо багато нищить мишоподібних гризунів – мишей, мишаків, нориць і шурів. Охоче полює й на водоплавну дичину. Влітку живиться жабами, черв'яками, моллюсками, комахами і різними ягодами. Не гребує й падлиною. Може навідуватися на смітники. Полює в сутінках і вночі. Природні вороги – вовк, рись, беркут, пугач. Нападають на нього і бродячі собаки. В

лісовому і сільському господарстві лис корисний, як винишувач мишоподібних гризунів, “санітар” і “селекціонер”. Один з найважливіших об'єктів полювання. В умовах мисливських господарств, які спеціалізуються на розведенні фазанів та іншої дрібної дичини, а також біля ферм його чисельність необхідно регулювати.

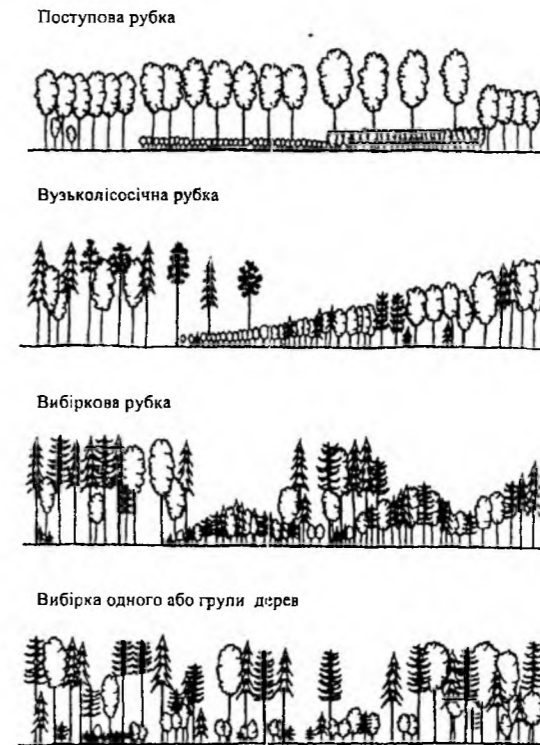

Рис. 1. Структура деревостанів при різних способах рубок

Рись звичайна – зовні подібна до kota, але значно більша за нього, з коротким хвостом. Зустрічається в Карпатах та Поліссі. В Карпатах характеризується помітною приуроченістю до шпилькових лісів; піднімається на висоту до 1800 м [3]. Надає перевагу схилам південної експозиції. Влітку досягає поясу криволісся та субальпійських луків, з появою снігу спускається в долини. Узимку в пошуках їжі може мандрувати на великі відстані (7–20 км). Поселяється у мало приступних глухих лісах. Зазвичай веде поодинокий спосіб життя (за винятком самиць з виводком). Для обох статей притаманна територіальність [1,8,14,16-18]. Індивідуальна ділянка самця становить 25–300 км², самиці – 10–150 км². Живиться переважно оленеподібними (сарна, молодяк оленя, свині дикої), а також зайцями, птахами, мишоподібними гризунами, мідіцеподібними і падлиною. Корм може добувати протягом усієї доби. За один раз може з'їсти від 1,3 до 3,2 кг м'яса. Живе осіло доти, доки на ділянці є корм. Вороги і конкуренти – ведмідь і вовк.

Рис. 2. Перехідні етапи від суцільнолісосічного до вибіркового способу господарювання (За М. Чернявським, 2006).

Як вид характерний для корінних лісів, виявляє недостатню екологічну пластичність як у трофічному, так і в топічному аспектах, важко пристосовується до трансформованого середовища. Унаслідок скорочення

кормової бази, деградації місць перебування в результаті інтенсивної експлуатації та омолодження лісів і великого рекреаційного навантаження на них, осушування боліт, прокладання мережі доріг, поширення браконьерства рись стала рідкісною і потребує охорони. Вид занесено до Червоної книги України (1994) і додатків до Бернської конвенції, а також до Європейського Червоного списку (1991).

У наш час великі хижаки стали вразливою групою тварин. До цього сприяють: їх вищі шаблі в трофічних пірамідах, низька популяційна щільність з відносно значними розмірами мінімальних популяційних угруповань, низькі темпи розмноження та мала плодючість, а також антропогенні чинники – конкурентні взаємини з людиною, полювання, фрагментація ареалів унаслідок розвитку транспортної інфраструктури, що порушує просторову й генетичну структуру популяцій тощо.

Дослідження свідчать, що одним з ефективних шляхів збереження великих хижаків в умовах Українських Карпат є докорінне покращення умов їх існування завдяки переходу на засади природоохоронного лісівництва, що сприятиме, передусім, покращенню кормової бази для основних видів ратичних (олень, сарна, свиня дика), інших диких тварин, які у свою чергу служать основною поживою для більшості видів великих хижаків. Водночас суттєвих змін зазнають і захисні властивості угідь – з'явиться більше місць придатних для розмноження хижаків.

Наближене до природи лісівництво або природоохоронне лісівництво базується на таких способах лісокористування, при яких безперервно існує лісовий покрив, зберігається біотичне різноманіття, відтворюється структура природних різновікових лісів, постійно підтримується стійкість деревостанів. Деревина вирубується в обсязі річного приросту, характерною є постійна стабільність водоохоронних, захисних, кліматорегулюючих, санітарно-гігієнічних, оздоровчих та інших корисних властивостей лісів, заготівля деревини ведеться за природоохоронними технологіями. Таке лісівництво передбачає екосистемний і невиснажливий підхід до ведення лісового господарства. Запровадження поступового і планомірного переходу від переважно суцільно-лісосічних способів рубок до раціонального поєднання вибіркових і поступових рубок з формуванням складної різновікової структури насаджень і переходом в майбутньому на вибіркову систему ведення лісового господарства забезпечить оптимальні захисні і кормові властивості біотопів придатних для поширення великих хижаків (рис. 1,2).

Література

1. Бондаренко В. Д., Делеган І. В., Соловій І. П., Рудишин М. П. Облік диких тварин. Практичні рекомендації. Львів, 1989. – 67 с.
2. Гунчак М. Бурий ведмідь у Карпатах // Лісовий і мисливський журнал. 1999. – № 5. – С. 25.
3. Делеган І. В., Делеган І. І., Делеган І. І. Біологія лісових птахів і звірів. – Львів: Поллі, 2005. – 600 с.
4. Жила С. М. Особливості просторової структури популяції вовка (*Canis lupus*) в Україні // Вісник Луган. Держ. пед. ун-ту. – 2002. – № 1. – С. 164–166.
5. Татаринів К. А. Фауна хребетних заходу України. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1973. – 260 с.
6. Чернявський М., Швіттер Р., Ковалишин Р., та ін. Наближене до природи лісівництво в Українських Карпатах. – Львів: ЛА Піраміда, 2006. – 88 с.
7. Bereszyński A. Wilk (*Canis lupus* Linnaeus, 1758) w Polsce i jego ochrona. – Poznań. Wydawnictwo Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu. – 2003. – 156 s.
8. Hell P., a kolektív. Poľovnícky náučný slovník. – Bratislava: Príroda, 1988. – 520 s.
9. Jędrzejewska B., Jędrzejewski W. Ekologia zwierząt drapieżnych Puszczy Białowieskiej. Wydawnictwo Naukowe PWN. – Warszawa, 2001. – 461 s.
10. Sladek J. Aby přežili rok 2000. – Bratislava: Osveta, 1989. – 167 s.

Was research the general causes of number change of grate beast of prey in Ukrainian Carpathian.

Key words: beast of prey, ecosystem.

УДК 595.44 (477.51)

Марія Федоряк, Людмила Брушнівська

SPERMOPHORA SENOCULATA (PHOLCIDAЕ, ARANEI) – НОВИЙ ВИД ПАВУКІВ ДЛЯ УРБОФАУНИ М. ЧЕРНІВЦІ

Охарактеризовано деякі риси морфології та екології особин локальної популяції *S. senoculata*, вперше виявленої на території м. Чернівці.

Ключові слова: *Spermophora*, фауна.

Вступ

Spermophora senoculata (Duges, 1836) належить до видів з голарктичним поширенням (Platnick, 2007), який виявляли на території південної частини Європи, США, північної Африки, Східної Азії (Китай, Корея, Японія). Щодо території колишнього СРСР, наявні дані про знахідки виду в Росії, Азербайджані та Україні [1, 3], при чому в Україні, за відомими нам даними, *S. senoculata* виявляли лише в Криму. У проаналізованій нами

літературі, присвяченій дослідженню синантропної фауни деяких міст України, Росії; Європейських країн, розташованих на одній широті з Україною – Польщі, Чехії а також Німеччини, присутність даного виду не зазначається [1, 3, 5, 6, 9, 10, 13-15]. Тому знахідка *S. senoculata* у житлових будинках м. Чернівці викликала наш особливий інтерес і спонукала до вивчення окремих питань екології виду в умовах урбоекосистем міста.

Матеріали і методи.

Матеріал для дослідження зібрано в липні 2007 року в багатоповерхових будинках по вул. Хотинській Садгирського ландшафтного району [2] м. Чернівці. За даними статистичного щорічника України, кількість населення м. Чернівці станом на 2006 рік складала 243 тис, площа – понад 153 км². Місто знаходиться на лінії поділу двох фізико-географічних областей – Прут-Дністовського межиріччя (Лісостепова природна зона) та Передкарпаття (Українські Карпати), розташоване в середніх широтах помірного поясу між 48°15' і 48°24' п.ш. та 25°52' і 26°00' с.д. Клімат характеризується як теплий і вологий; середня річна температура для Чернівців складає 7,9 °С [2].

Матеріал фіксували у 70° спирті, визначали за Тищенко [8], Huber [12]. Всі подальші дослідження здійснювали на спиртовому матеріалі. Морфоанатомічне вивчення проводили за допомогою бінокулярної лупи типу МБС-10 з освітленням. Розміри визначено при збільшенні: об'єктива – 4 крат, окуляра – 8 крат з наступним перерахунком у мм.

Статистичну обробку здійснено за допомогою стандартного пакета програм Excel з використанням таких статистичних показників: середнє арифметичне значення М, середнє квадратичне відхилення – σ та коефіцієнта варіації CV (σ у % від М).

Притримувалися систематичних назв, наведених в каталозі К.Г. Михайлова (1997) [7].

Результати і обговорення.

7 липня 2007 року у житлових багатоповерхових будинках по вул. Хотинській зібрано 55 екземплярів *S. senoculata*. Представників даного виду виявлено у складі багатовидових угруповань типових видів синантропної аранеофауни України: *Pholcus phalangioides* (Fuess.), *Tegenaria domestica* (Clerc), *Achaearanea tepidariorum* (Koch), *Steatoda castanea* (Clerc), *Steatoda grossa* (Koch).

94,5 % досліджуваної популяції *S. senoculata* склали статевозрілі особини, що характерно для представників родини Pholcidae, які більшу частину життя проводять у статевозрілому стані (рис. 1).

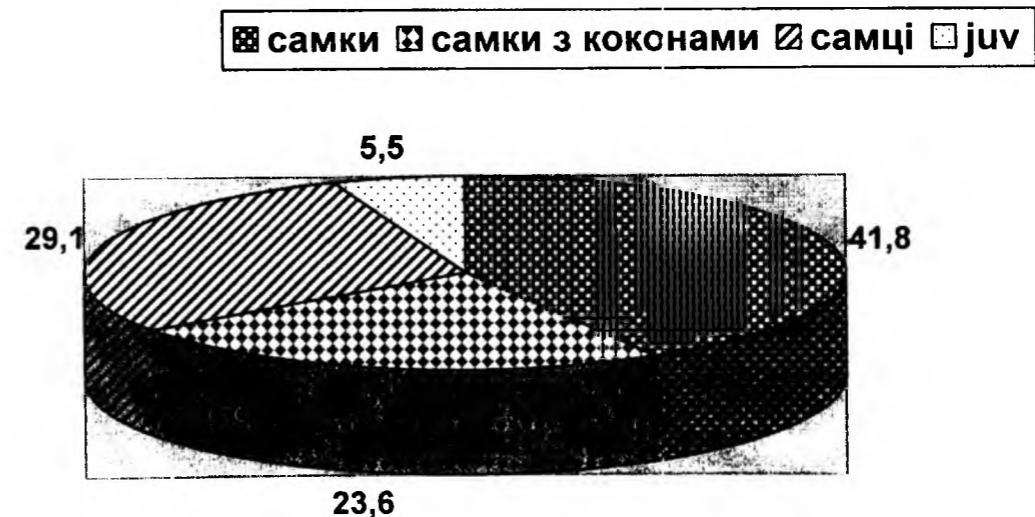

Рис. 1. Статєво-вікова структура виявленої популяції *S. senoculata*

Середня довжина тіла самок становила 2,08±0,24 мм (табл. 1), що на 17,8 % більша, ніж у самців і змінювалась у значних межах – від 1,43 мм до 2,25 мм, (у визначнику В.П. Тищенко вказано, що довжина тіла самок і самців – 1,5 мм). Найменшою варіабельністю серед досліджуваних показників характеризувались довжина та ширина головогрудей як у самок (CV складав 4,52 і 5,44 та 6,42 і 5,69 відповідно). При цьому головогруді самок мають більш витягнуту форму, а самців – округлу.

Забарвлення тіла самок змінювалося від світло-бежевого до червоно-коричневого, незначна частка самок мали по три пари чорних цяток дорзально на черевці. Серед самців переважали особини світло-бежевого кольору з двома-трьома парами чорних цяток.

Значну частину популяції склали самки з коконами, що дозволило встановити деякі показники плодючості самок *S. senoculata* чернівецької популяції (табл. 3). Кокони крупні, злегка заплетені світлими павутиновими нитками. На момент збору матеріалу лише в одному коконі нами виявлені німфи. Колір яєць змінювався від світлого жовто-сірого до бежево-сірого.